

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 94(477.87):2-523.6"13/15"

DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(48\).2023.280217](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(48).2023.280217)

ЗЕМЕЛЬНО-МАЙНОВЕ СТАНОВИЩЕ МОНАСТИРІВ ОРДЕНУ СВ. ПАВЛА ВІДЛЮДНИКА НА ТЕРИТОРІЇ УЖАНСЬКОГО КОМІТАТУ У XIV – XVI СТ.

Оксана Ферков

кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, етнології та культурології,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород

E-mail: oksana.ferkov@uzhnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-8546-401X>

Одночасно із утворенням Егерської єпархії у північно-східних комітатах Угорщини почали розселятися монахи різних католицьких орденів, свої осередки мали монахи-францисканці, домінікани і трохи пізніше пауліни-відлюдники. У XIV ст. були засновані монастирі ордену на території сучасної Ужанщини: поблизу теперішніх сіл Есень, Вовкове та міста Ужгороді. Засновниками і патронами цих монастирів були місцеві землевласники з роду Бакиша, Часловці, Другети, Стрітеї та інші. Важливо знати, що в більшості випадків католицькі релігійні ордени поряд із місіонерською, пасторальною, тобто духовною діяльністю займалися і веденням господарства, будівництвом своїх осель (монастирів) тощо. Починаючи від часу заснування монастиря і отримання перших земельних наділів впродовж XIV – XV ст. вони ставали землевласниками. Це, у свою чергу, призводило до неминучих конфліктів із сусідами, тощо. Із середини XVI ст. монахи зазнавали утисків із боку шляхтичів-протестантів. Відомі випадки нападів на монастирські будівлі і землі, грабежі, навіть побиття і вбивства монахів. Така ситуація пришвидшила занепад монастирських господарств. Реформація докорінно змінила конфесійну картину регіону. На кінець XVI ст. аристократи і шляхтичі, значна частина простоліду стали протестантами. Навіть частина православних русинів формально прийняли протестантське віровчення. Тож, загальна ситуація не сприяла поверненню католицьких монахів, зокрема паулінів до своїх колишніх монастирів. Контрреформаційна хвиля середини XVII ст. тільки частково змінила ситуацію. Орден св. Павла повернув невелику частку колишніх володінь. Втім, до колишніх монастирів на території Ужанщини відлюдники так і не повернулися. На жаль, сучасна історіографія привертає недостатньо уваги цій проблематиці. Якщо загальна історіографія з середньовічної історії ордену паулінів є задовільною, то діяльність відлюдників в окремих регіонах, у тому числі і на території сучасного Закарпаття вивчена не достатньо. Отож, дослідження земельно-майнового становища паулінів-відлюдників допоможе окреслити масштаби матеріальних втрат ордену в північно-східних комітатах, зокрема Ужанщини, зрозуміти мотивації та зусилля керівництва ордену у справі повернення втрачених землеволодінь.

Ключові слова: орден св. Павла Відлюдника, монастирські господарства, Другети, Реформація, секуляризація, унгарські пауліни, паулінські монастирі

Постановка проблеми. Одночасно із оформленням церковної організації Католицької Церкви в Угорщині та утворенням Егерської єпархії в окраїнні райони стали розселятися монахи різних католицьких орденів. Так, вже у XIII ст. у північно-східних комітатах Угорщини свої осередки створили монахи-францисканці, домінікани і трохи пізніше пауліни-відлюдники. У період активного розселення паулінів – XIV ст. – засновані монастирі ордену на території сучасної Ужанщини: поблизу теперішніх сіл Есень, Вовкове та міста Ужгород. Засновниками і патронами цих монастирів були місцеві землевласники з роду Бакиша, Часловці, Другети, Стрітеї та інші. Важливо знати, що в більшості випадків католицькі релігійні ордени поряд із місіонерською, пасторальною, тобто духовною діяльністю займалися і веденням господарства, будівництвом своїх осель (монастирів) тощо. Саме монахи-пауліни відомі в історії як чудові садівники і виноградарі. Впродовж XIV – XV ст. паулінські монастирі ставали землевласниками. Це, у свою чергу, призводило до господарських контактів та до

неминучих конфліктів із сусідами. Із середини XVI ст. монахи зазнавали утисків із боку шляхтичів-протестантів. Відомі випадки нападів на монастирські будівлі та землі, грабежі, навіть побиття і вбивства монахів. Така ситуація пришвидшила занепад монастирських господарств та переселення монахів у безпечні місця. Реформація докорінно змінила конфесійну картину регіону. На кінець XVI ст. аристократи, шляхтичі та значна частина простоліду стали протестантами. Навіть частина православних русинів формально прийняли протестантське віровчення (під впливом землевласника Другета і ненадовго – авт.). Тож, загальна ситуація не сприяла поверненню католицьких монахів, зокрема паулінів до своїх колишніх монастирів. Контрреформаційна хвиля середини XVII ст. тільки частково змінила ситуацію. Орден св. Павла повернув невелику частку колишніх володінь. Втім, до колишніх монастирів на території Ужанщини відлюдники так і не повернулися. Отож, дослідження земельно-майнового становища паулінів-відлюдників допоможе окреслити масштаби матеріальних втрат ордену в північно-

східних комітатах, зокрема Ужанщині, зрозуміти мотивації та зусилля керівництва ордену у справі повернення втрачених землеволодінь.

Стан дослідження проблеми. Історія католицьких релігійних орденів на території комітатів Північно-Східної Угорщини, зокрема тернах сучасної Ужанщини практично не досліджувалася у вітчизняній, зокрема крайовій історіографії. Отож, немає фахових праць, присвячених історії монахів-відлюдників, їх монастирів та земельно-майновому становищу. Зарубіжна історіографія (угорська і словацька) також скромна у цій тематиці. Хоча існують кілька фахових досліджень про орден св. Павла, монастирське життя у Середньовіччі, відродження діяльності паулінів у період Контрреформації, але всі вони охоплюють значно ширшу географію, аніж сучасна Ужанщина і не вдаються у деталізацію по окремим монастирям.

Деяку інформацію про діяльність паулінів на території Ужанського та суміжних комітатів можемо віднайти в узагальнюючих дослідженнях з історії ордену св. Павла Відлюдника Е. Кішбана [Kisbán, 1938], А. Курца [Kürcz, 1898]. Історія «відродження» ордену та місіонерська діяльність у ранньому новому часі висвітлена у дослідженні Ф. Галла [Galla, 2015]. Грунтовне дослідження про особливості монастирського господарювання ордену св. Павла Відлюдника створено угорською дослідницею Беатрікс Ромахані [F. Romhányi, 2010].

Тобто загальна історіографія з середньовічної історії ордену паулінів є задовільною, втім діяльність відлюдників в окремих регіонах, у тому числі і на території сучасного Закарпаття вивчена не достатньо.

Джерельна база історії ордену паулінів на сьогодні вже достатньо опрацьована науковцями. Більша частина архівних матеріалів, зокрема Фонду ордену паулінів Державного Архіву Угорщини є опублікована у різних документальних збірниках. Введено у науковий обіг інвентар [Gyöngyösi 1521 – 1522]⁹ та першу історію ордену [Gyöngyösi, 1988; Gyöngyösi, 1991] написану у 1520 – 1522 рр.¹⁰

Середньовічні грамоти засвідчують заснування монастирів, факт дарування їм землі та майнові конфлікти між монахами та дрібними землевласниками. Наприклад, кілька таких грамот виявлено стосовно монастиря паулінів в Есень [ZO, 1874, 379. old., HO, 1876, 169. old., AO, 2004, 161. old.], монастиря Вілле (Веля) [PL, 2008, 104–106. old.], Унгвар [CD, 1843, 148. old.].

Отже, можемо констатувати, що на сьогодні проблематика земельно-майнового становища середньовічних паулінських монастирів Ужанського комітату та суміжних земель ще не вивчена. Всебічне дослідження історії ордену св. Павла Відлюдника на

території сучасного Закарпаття значно розширить наші знання про минуле цього регіону.

Метою нашого дослідження є зібрати і проаналізувати усі доступні відомості про діяльність монастирів паулінів, які існували на території сучасної Ужанщини, прослідкувати земельно-майнове становище монастирів та взаємовідносини з сусідами – місцевими шляхтичами.

Виклад основного матеріалу. Орден Святого Павла Першого Відлюдника (Ordo S. Pauli Primi Eremitae, OSPPE) це єдиний чернечий орден, який заснований на території Угорщини. Першу обитель заснував Блаженний Евзебій, колишній естергомський канонік, бл. 1250 р. Інституційне оформлення чернечого ордену тривало довго. Папське підтвердження отримали у 1308 р., а в 1328 р. новий орден мав вже свій статут. Поступово зростала кількість монастирів та чисельність монахів. Справжній розквіт діяльності паулінів в Угорщині припадає на добу правління королів династії Анжу та Люксембургів.

У цей період орден паулінів поширює свою місіонерську діяльність на усі регіони Угорщини та за її межі. У XIV ст. виникають кілька монастирів ордену на північно-східній окраїні королівства, зокрема на території Ужанського, Березького та Марамороського комітатів (частково це сучасна Закарпатська область України).

Засновниками і покровителями новостворених монастирів були як світські особи (місцеві шляхтичі Другети, Часлоці, Бакша/Есені), так і королівські особи (королева Єлизавета). Заснування супроводжувалося певним даруванням: землі, на якій зводилося монастирі та церква, орні наділи чи виноградники, які мали забезпечити необхідні продукти для монахів. Джерела вказують на іншого роду дарування, про що мова піде нижче. З часом володіння монастирів могли зростати чи навпаки, занепадати. Напередодні Реформації помітно занепад кількох монастирів ордену паулінів, зокрема і на території нашого краю. Реформація та державно-політичне роз'єднання Угорщини у середині XVI ст. прискорили знелюднення монастирів. Землеволодіння та монастирські будівлі стали об'єктом секуляризації з боку місцевих шляхтичів (Перені, Добо, Другети тощо). Монахи втікали у безпечні місця, але мали надію згодом повернутися. Цього не сталося і жоден із досліджуваних нами паулінських монастирів не відновив свою діяльність у період Контрреформації.

Хронологічно першим монастирем ордену паулінів на території сучасного Закарпаття було засновано монастир біля села Есень¹¹. Видатний угорський історик Янош Карачоні появу монастиря паулінів в Есені датує 1270 рр., тобто практично пов'язує із заснуванням самого села [Karácsónyi, 1900, 223. old.]. Інший дослідник – Еміл Кішбан – називає роком заснування монастиря 1356 р. [Kisbán, 1938, 90. old.] і пов'язує цю подію із діяльністю місцевих землевласників з роду Бакша – сином Симеона Есені Томашем. Нам вдалося віднайти згадку про конфлікт

⁹ Inventarium Paulinorum – це власне є реєстр, виявлених документів в монастирських архівах.

¹⁰ Дендеші у 1520 – 1522 роках, як генеральний абат ордену паулінів, здійснив візитацію усіх існуючих монастирів на території Угорщини. Ним складено реєстр виявлених у монастирських архівах документів. Завершено реєстр бл. 1522 р. Цінність рукописного тексту, об'єм якого усього 88 сторінки, насамперед у тому що після відомих політичних подій середини – другої половини XVI ст. більшість монастирських архівів були знищені [див. Ферков, 2019, с. 79].

¹¹ Поселення доби Арпадовичів, перша писемна згадка із 1270 р. Адміністративно село було у складі комітату Саболч.

землевласників Есені з монахами-паулінами за 1341 р. [АО, 2004, 161. old.], що може свідчити про присутність паулінів ще до 1356 р.

На користь гіпотези про поселення паулінів біля Есеня раніше 1356 р. свідчить документ у якому королева Єлизавета просить дозволу від папи римського на заснування і будівництво шляхтичами монастирів ордену св. Павла без згоди єпископів. Королева просить підтвердити право патронажу шляхти над такими церковними об'єктами [Pör, 1892, 598. old.]. Серед двох монастирів на будівництво яких дав дозвіл папа був есенський.

Припускаємо, що монахи пауліни оселилися поблизу села Есень у 1340-х роках, могли користуватися невеликими земельними угіддями, що і спровокувало непорозуміння з сусідами. А ось документальна/письмова фіксація заснування обителі та дарування земель відбулася бл. 1356 р.

У другій половині 1360-х рр. монахи часто конфліктують з сусідами-землевласниками через порушення меж земель [ZO, 1874, dok. 273].

Які були джерела прибутків монахів? Насамперед монахи-пауліни есенського монастиря забезпечували свої потреби за рахунок земель, які здобули різними способами: у користування, в дарунок і купівлею. У 1370-х рр. патронами монастиря були сини Симеона з роду Бакша (Ваха, Baksa). Отож, ймовірно вони і надали землі монастирю. Цю традицію продовжували нащадки Симеона. У 1391 р. Імре та Міклош дарують монастирській церкві Пресвятої Діви землі у вигині річки Тиси в межах села Есень, а також ставок Іштенеш [DAP, 1975, 140. old.].

Варто зауважити, що у перші десятиліття існування монастиря біля Есеня чітких меж і розмірів земельних наділів визначено не було. Це згодом викликало непорозуміння між монахами і шляхтичами. 1391 р. керівник ордену Тристан вимагає чіткого визначення меж земельних володінь есенського монастиря. На місце прибули представники конвенту і королівські люди, але сталася сутичка ймовірно із людьми шляхтичів (джерело не називає з ким саме – *авт.*). Було поранено ножом секретаря керівника ордену фратера Петера та кількох інших монахів монастиря [DAP, 1975, 140. old.]. Згодом відбулося засідання королівського суду, на якому монахи вимушені були визнати, що шляхтичі Есені є патронами монастиря і що межі земель не були встановлені, але монахи від землевласників отримували щорічно таку кількість землі для обробітки, яка мала забезпечити необхідні продукти для 3–4 монахів зі слугами і худобою. Тобто, початково патрони виділяли певні земельні наділи, розміри могли відрізнятися з року в рік. Чітке встановлення меж і розмірів землеволодінь монастиря запроваджено вже після цього конфлікту.

Поступово монахи збільшують розміри своїх володінь. Відомими є випадки купівлі.

Окремим джерелом прибутків есенського монастиря були виноградники. У 1381 р. купили виноградник за 39 форінтів у Балажа Легімсї на горі Магаш в Уйгелі (суч. Шаторалйауйгель, Угорщина) [DAP, 1975, 140. old.]. Знаємо і про дарування виноградників монастирю. Так, 1479 р. коваль Імре,

який жив у монастирі подарував два своїх виноградників паулінам. Ці виноградники також були в районі Уйгеля [DAP, 1975, 140. old.].

Впродовж XV ст. есенські пауліни розширювали свої земельні володіння за рахунок купівлі нових наділів. 1482 р. за 400 форінтів викупили острів Дешемезо і хутір Лапоня з лісами та ріллею у шляхтичів Ендеші, через два роки за 80 золотих форінтів викупили курію Ендеші у Яноша Золанці [DAP, 1975, 140. old.]. Тож у володінні есенських монахів-паулінів були десятки земельних наділів у поселеннях комітату Саболч Ендеш, Кішфалуд, Дешеш [Borovszky, 1900]. Можемо припускати, що монахи мали значні грошові прибутки, якщо могли купувати землі. Це могли бути прибутки із продажу вина чи саме з митного збору через переправу. Не маємо відомостей про те чи мали есенські монахи млин, за користування якого також могли б мати гроші.

Про існування рибного ставка відомо вже з перших років існування монастиря. У 1358 р. пауліни отримали і другий рибник вже від онуків засновника [Romhányi, 2007, 331. old.].

Право на половину митного збору за переправу через річку Тису паулінам дарував місцевий шляхтич Альберт Лошонці у 1463 р. [DAP, 1975, 140. old.]. Тож видається логічним, що монахи мали грошові прибутки. Отже, земельні наділи, виноградник, рибник і прибутки з мита мали забезпечити проживання кількох монахів (3–4 !) монастиря паулінів біля села Есень.

Поширення Реформації кардинально змінило ситуацію. Католицькі монастирі опустіли, їхні господарства занепали і потрапили до рук світських власників, насамперед місцевих шляхтичів, які використали ситуацію і силою захопили монастирські маєтки. Хронологію зміни власників монастирських маєтків поки встановити не вдалося. Однак, за матеріалам опису землеволодінь середини XVI ст. нами виявлено усього один селянський наділ у селі Чертеж Ужанського комітату і двох желярів, які працювали на користь монастиря [Maksay, 1990, 842. old.]. На території Сабольчського комітату згадок про землеволодіння есенських монастирів у цих описах не має. Ймовірно, після того як монахи залишили свою обитель землі відразу були «повернуті» (захоплені) колишніми чи «новими» власниками. Керівництво ордену кілька разів протестувало проти силового захоплення маєтків монастиря. Так у 1550 р. есенські монахи просять у короля захисту від зловживань лютеранина Ференца Чапі [ETE, 1912, 452 old.]. Що ж зробив цей шляхтич? Із тексту випливає, що шляхтич неодноразово грабував монастир і церкву, виніс усі коштовні предмети, захопив землі. Навіть дружина Ференца Чапі приходила в церкву і ображала монахів лайливіми словами, називала їх «стриженими собаками». На цей час у монастирі залишилося усього двоє монахів, вони не мали харчів та іншого необхідного для життя. Єдиним порятунком була поміч від препоста Лелеського монастиря, який час від часу надавав їм харчі. Тож монахи просять заступництва від короля, бо через голод будуть вимушені покинути монастир. Ймовірно це сталося

дуже скоро. На середину 1550 рр. есенський монастир був пустий. Еміл Кішбан вважав, що будівля монастиря була зруйнована загонами Габора Бетлена, тобто на початку XVII ст. [Kisbán, 1938, 171. old.]. Будівельний матеріал із руїн монастиря та церкви був використаний місцевими жителями для зведення реформатської церкви [Haraszy, 1931, 175. old.]. У період активного католицького оновлення керівництво ордену паулінів відчайдушно намагалося повернути свою колишню будівлю і маєтки [DAP, 1975, 142. old.], але не досягли успіху.

Краєзнавці припускають, що паулінський монастир біля села Есень знаходився на пагорбі Каполна, там де нині розкинувся сільський цвинтар [Németh, 2013, 28. old.; Badó, 2006]. Місцеві жителі під час риття могил знаходять різні кам'яні уламки і підземні порожнини, що можуть бути залишками монастирської будівлі, підвалів [Ferkó, 2020, 90. old.]. Сільський цвинтар на сьогодні є діючим і малоімовірним є проведення тут археологічних розкопок для виявлення залишків паулінського монастиря чи церкви.

Отже, монастир паулінів біля села Есень був одним з перших обителів ордену св. Павла на території сучасного Закарпаття. Монахи поселилися тут у 40 – початку 50-х рр. XIV ст. монастир був невеликим, перебувало у ньому 3–4 ченців. Засновники монастиря – це місцеві землевласники з роду Бакша. Вони давали у користування землі, дарували виноградники, право збору мита тощо. Есенський монастир занепав і опустів у роки наступу Реформації. Повернутися монахи сюди більше не змогли.

Відносно недалеко від Есеня були ще два монастирі ордену св. Павла – це в містечку Унгвар (суч. Ужгород) та біля сучасного села Вовкове.

Писемні джерела чітко фіксують появу цих монастирів наприкінці XIV ст. – в Ужгороді 1384 р. та біля села Вовкове 1380 р. Обидва монастирі були засновані місцевими шляхтичами – Горянськими Другетами і Часловці відповідно. Тобто ці шляхтичі мали право патронажу над обителями, дарували монахам орні землі, луки, ліси, виноградники, ставки, давали дозвіл на будівництво та використання млинів тощо.

Монастир Вілле (Wylle, Vylle) заснований в честь св. Марії сім'єю Часловці (Császlóci) 1380 р. на землях Валкая (Вовкове, Valkaja). Монахи отримали землі у межах села Валкая (суч. Вовкове) на південний-захід від Середнього, між потічками Велля і Солочина [DAP, 1978, 221. old.]. У 1393 р. сім'я Часловці розділила землі між братами, але патронаж над монастирем паулінів та усіма іншими церквами залишився спільним [PL, 2008, dok. 168.]. Перший історіограф паулінів Г. Дендеші початок будівництва монастиря датує 1400 роком [Gyöngyösi, 1988, 39. old.; Kisbán, 1938, 109. old.].

Впродовж XIV ст. монастир розширює свої землеволодіння за рахунок дарувань місцевих шляхтичів та інших осіб. Наприклад, джерела двічі називають дарувальниками кравців – у 1477 р. і в 1479 р. [DAP, 1978, 221. old.]. Грамоти називають кравців із Лампертсаса. У першому випадку

подарований виноградник, а в другому – будинок. На жаль, нам не вдалося локалізувати де саме були ці виноградники і будинок, однозначно нові дарування були віддалено від монастиря. Монахи володіли виноградниками і безпосередньо в межах села Валкая, у Чертежі, а з 1519 р. – в Ігнеці (суч. Зняцево), які даровані шляхтичом Анталом Палоці [DAP, 1978, 221. old.]. Тобто, станом на початок XVI ст. віллянські монахи-відлюдники були землевласниками. У їх володінні були орні поля, виноградники, сади. Крім цього Антал Палоці виділив для утримання монахів десятину і дев'ятину із урожаю зерном та іншими продуктами із власних земель.

В цей час сталися і доволі неприємні події, які порушили звичне монастирське життя. У 1493 р. місцеві русини пограбували і спалили монастир [DAP, 1978, 221. old.]. Одного з ченців було вбито. Монахи на деякий час залишили свою обитель. Через кілька років, не пізніше 1510-х рр., вони повернулися і відбудували монастир. Джерела підштовхнуть на припущення, що за відсутності монахів їхні землі були передані в оренду. Так, до прикладу відомо, що 1510 р. дружина Міклоша Немет Маргіта повернула віллянським монахам унгарський виноградник [Kisbán, 1938, 157. old.; DAP, 1978, 222. old.].

Серед патронів монастиря був ще один місцевий шляхтич – Ласло Стрітеї [Gyöngyösi, 2007, 78. old.; DAP, 1978, 221. old.]. Він у 1517 р. подарував два багаті йобадьські наділи (на яких жили залежні селяни – йоббады) у своєму маєтку Чертеж, викуплені раніше у Іоана Собранці.

Віллянський монастир був не великий, проживало у ньому 4–6 ченців. Не відомо з яких причин (господарська криза, напади русинів, тощо) монахи ще до 1542 р. залишили монастир. У цей рік землі віллянського монастиря були вже у руках братів Добо. Точні обставини здобуття чи захоплення братами Добо земель і виноградників паулінів ми не знаємо. Припускаємо, що Добо скористалися загальним антикатолицькими настроями і подібно до інших шляхтичів-прихильників ідей Лютера силою захопили монастирські угіддя. У 1543 р. брати Добо – Ференц, Іштван і Домокош дають обіцянку перед королем відбудувати зруйнований Віллянський монастир [ETE, 1909, dok. 249]. Земельно-майнові конфлікти між орденом паулінів і шляхтичами Добо цим не завершилися. Звісно, монастир відбудовано не було. Крім цього, генерал ордену мав претензії до сім'ї Добо і стосовно земель у селі Барта [ETE, 1909, dok. 404, 418, 453], які раніше належали унгарським паулінам, а станом на 1545 р. були у руках Добо.

Залишені паулінами землі керівництво ордену прагнуло передати в оренду за одноразову або щорічну плату, це було надійним джерелом прибутків. Так, у 1569 р. землі у селі Чертеж пауліни передали в оренду Себастьяну Сентреті за 2 угорські форинти (з документу не зрозуміло чи це була одноразова виплата чи щорічна – *авт.*) [DAP, 1978, 221. old.]. Зазначено умову, що у випадку повернення монахів-відлюдників шляхтич поверне їхні землі. Ця умова є традиційною у договорах про оренду монастирських земель у період наступу Реформації. З часом усі ці землі змінюють власників.

Орден паулінів з середини XVI ст. не проводив активної діяльності на теренах північно-східних комітатів Угорщини. В цілому орден був у кризовому стані і Рим задумувався про його розпуск, втім Петер Пазмань врятував ситуацію [Galla, 2015, 7, 12. old]. Після відродження ордену для успішного місіонерства була потрібна і певна матеріальна база, чим могли послужити повернуті земельні володіння і монастирські будівлі. Керівництво ордену покладало надії на окатоличених шляхтичів регіону, які б підтримали монахів у справі повернення колишніх маєтностей. Поодинокі випадки обіцянок у сприянні цій справі були. Втім, справа далі обіцянок не зрушилась.

Руїн віллянського монастиря паулінів не залишилося. Ймовірно розташування можемо визначити за джерельними записами. Тож монастир і частина земельних угідь монахів-відлюдників знаходилися у південно-західному напрямку від Середнього між потічками Веля і Солочина. Сучасні краєзнавці визначають місце колишнього монастиря на правому березі Велі в урочищі Гурка [Федака, 2014, с. 59]. На кадастральних картах середини XIX ст. є урочище *Pod hurkú – Pod horko* (Под гурку – Под горко) [Sebestyén, 2008, 159. old.], тобто під гіркою. Саме на цій гірці біля сучасного села варто шукати сліди колишнього монастиря ордену св. Павла Відлюдника.

На території колишнього Ужанського комітату приблизно одночасно із віллянським монастирем був заснований монастир паулінів в Унгварі (Ужгород). Фундатором були представники аристократичного роду Другетів – найбагатші та найвпливовіші пани регіону, їм належала більша частина Ужанського комітату та великі території Земплинщини.

Як засвідчують джерела 1384 р. вдова Яноша Другета Горяньського та її син Ласло (молодший син, старший син помер у 1379 р.) [Engel, 1998, 145. old.] заснували монастир ордену св. Павла Відлюдника в честь Тіла Христа. Фундатор монастиря був останнім чоловіком горяньської гілки Другетів, після його смерті право патронажу перейшло до Гуменянської гілки і звичайно сестер Ласло, які ще певний час жили в Горянях.

Монастир звели там де до того була невелика каплиця [DAP, 1978, 159. old.]. Монахи-відлюдники зустріли опір місцевих жителів. Виділені для монахів землі для будівництва монастиря та господарювання були в зоні розселення православних русинів. Існує припущення, що аж до 1418 р. монахи не змогли закріпитися тут, бо русини тримали каплицю і не хотіли передати її монахам. 13 січня 1418 р. шляхтич Альберт Нодьміхалі просить Папу Римського дозволити «будівництво нової каплиці для монахів-паулінів, яких 40 років тому прогнали схизматики» [ZSO, 1909, 1368. old.]. Якто вірити цьому джерелу, пауліни були тут раніше ніж офіційна дата заснування монастиря, тобто бл. 1378 р.

Що відомо про землі та інше майно, якими користувалися монахи-відлюдники? У розпорядженні дослідників є кілька джерел і мабуть найповніше зведення документів унгарського монастиря – інвентар укладений генералом ордену паулінів у

1522 р. Гергелем Дендеші.

Серед перших згадок про монастир паулінів є документ про саме заснування. Так Г. Дендеші пише, що в монастирі зберігається грамота Ласло Другета Горяньського, якою він дарує відлюдникам 30 наділів орних земель, 30 інших земель і млин на два жорна, два виноградники – один в Унгварі (Ужгороді) і один в Домоні (Доманинцях) [DAP, 1978, 156. old.].

Генерал ордену згадує, що тут зберігаються листи королеви Єлизавети, але не вказує ні тему листів, ані уривки. Можемо тільки припускати, що королева Єлизавета знала про намір чи вже факт заснування цього монастиря.

У першій чверті XV ст. володіння монастиря зростають. У 1420 р. брати Другети надали нові землі для користування монахів і було чітко відмежовано урожай, який йшов для паулінів [DAP, 1978, 156. old.]. У 1425 р. вони отримали нові виноградники у Горянях, 1448 р. – будинок в Унгварі для кравця, який був на службі в монастирі, 1467 р. – виноградник Зелемарт у місті від вдови Батоломея Другет – Агнеси. У цьому ж році пані Агнеса створила фонд на суму 220 золотих форинтів, щоб з процентів щороку виплачували монахам по 110 форинтів [DAP, 1978, 156. old.].

Станом на 1482 р. унгарський монастир паулінів володів трьома млинами, десятками наділів орних земель і луками, кількома виноградниками у межах міста та Горянях, одним будинком і одним ставком.

На початку XVI ст. брати Другети (Ян і Гашпар) подарували монастирю ставок Горгошто біля села Загонь [DAP, 1978, 159. old.], через чотири роки – володіння Мочар, а в 1512 р. – частину села Барта також в Ужанському комітаті. У ці ж роки монастирські володіння розширилися за рахунок отриманих від Доротеї Мірег володіння Еор¹² і курію в цьому ж селі [DAP, 1978, 160. old.]. Ймовірно останнім придбанням унгарських паулінів був маєток Бозош викуплений у Другетів керівником ордену та делегатами генеральної капітули у 1533 р. за 62 форинти [DAP, 1978, 161. old.].

Сама будівля монастиря була у незадовільному стані у цей час. Це припускаємо із повідомлення про прибуття до Унгвара керівника ордену Гергеля бл. 1512 р. Він доручив відремонтувати монастирську будівлю, придбати необхідний літургичний посуд, книги, одяг для монахів [Kisban, 1938, 138. old.]. Фінансували ці ремонтні роботи землевласники, у тому числі і Другети. Трохи згодом, у 1521 – 1522 рр. Крістіна Другет перебудувала вівтарну частину монастирської церкви [Gyöngyösi, 2007, 66. old.].

У період початку турецької агресії проти Угорщини звичне життя монахів унгарського монастиря особливо не змінилося. Навіть у 1529 р. здобули нове землеволодіння вже від нового угорського короля Яноша Заполяї, це було село Келечин [Kisbán, 1938, 192. old.]. Це володіння не фігурує в інвентарі Г. Дендеші за простою причиною – дарування відбулося після того як керівник ордену відвідав Унгар.

Спокійні часи перервала бурхлива хвиля

¹² Еор, Йовр – сучасна Сторожниця.

Реформації та світської насильницької секуляризації. Немає однозначних свідчень про те коли довелося монахам залишити монастир. Втім відомо про неодноразові напади і пограбування монастиря починаючи від 1548 р. Серед перших випадків зловживань проти паулінів є напад Ференца Другета та інших шляхтичів Ужанщини на маєток унгарських паулінів у селі Мочар. Палатин Томаш Надошді наказав викликати Ференца Другета, Пала Керестурі, Гергеля Гуті, Ференца Векеї, Шебештена і Бенедка Стрїтеї до суду в справі зловживань стосовно унгарських паулінів [HU MNL OL P 608-1. 1549, №4/1].

Це був не єдиний такий напад, у 1552, 1556 рр. монастирські маєтки знову пограбували. Найчастіше нападником називають Ференца Другета Гуменнянського, але є і згадка про Імре Другета. Монастир і церкву було пограбовано, двох монахів і вікарія ув'язнено [DAP, 1976, 101.old.].

У 1553 р. проти братів Ференца і Гашпара Другетів розпочато новий судовий розгляд. Вони черговий раз пограбували паулінські маєтки в Бозоші, Доманинцях і Мочарі [Kisbán, 1938, 192.old.]. Другети зібрали весь виноград із горянських виноградників паулінів, зайняли млини, із складів у Бозоші забрали все зерно, зайняли маєток у Мочарі [Rupp, 1872, 400. old.].

Монахи вимушені були покинути свій монастир і деякий час жили у сусідньому селі (не названо де саме – *авт.*). Необхідні продукти і кошти виділили їм шляхтичі Жигмонд Тордаї та Матяш Віцманді, які, ймовірно, вже тоді орендували частину монастирських земель у Мочарі.

На середину 1550-х рр. монастир ще мав існувати. Опис земель володіння Ужанського комітату фіксує, що унгарські пауліни мали землі, на яких працювали селяни: у Бозоші, Мочарі та Унгарі разом на 7 портах¹³ жило 2 селяни¹⁴, 12 желярів¹⁵, 1 ремісник, 1 іншого заняття [Maksay, 1990, 855. old.].

Постійні напади шляхтичів, переслідування та навіть силові дії призвели до того, що монахи-відлюдники перебралися в інший регіон. Припускаємо, що унгарський монастир не був великим і тут могло жити 3–4 монахів.

Судові справи між орденом паулінів і шляхтичами-кривдниками тривали впродовж 1570 – 1580-х рр. У 1560 р. Ференц Другет обіцяє виплатити паулінам 600 форинтів відшкодування, повернути всю худобу і пограбований церковний інвентар [Rupp, 1872, 400. old.]. Для відновлення пошкодженої будівлі монастиря зобов'язується надати необхідний будівельний матеріал, зокрема деревину, робочу силу. Але станом на 1587 р. ці зобов'язання виконані не були [Puskoly, 2008, 53. old.].

Інший шляхтич – учасник нападу на маєтки паулінів Гергель Гуті – королівським судом був засуджений на конфіскацію майна (не зрозуміло чи часткове чи повна конфіскація – *авт.*) та виплату грошового відшкодування ордену паулінів [Rupp, 1872, 400. old.].

У наступні роки різні домовленості уклалися між шляхтичами і керівництвом ордену св. Павла. У 1587 р. пауліни мали надію на повернення до Унгару. Вони уклали угоду з Міклошем Віцманді, що до відбудови унгарського монастиря маєток Мочар залишатиметься в оренді шляхтича за щорічної виплати в 400 форинтів і одну вгодовану свиню. Але в 1597 р. вдова Віцманді розірвала цю угоду і повернула Мочар ордену [Rupp, 1872, 400. old.]. Надія на повернення все більше розвіювалася. Місцеві шляхтичі були протестантами і не бажали бачити своїми сусідами католицьких монахів. Дещо згодом володіння Мочар отримав Валентин Другет за 100 форинтів готівки і 400 форинтів щорічної орендної плати. Інші володіння паулінів в Ужанському комітаті також поступово перейшли до рук світських власників.

На жаль, документи не повідомляють про місце знаходження монастиря. На сьогодні існує дві основні версії. Перша, що монастир і церква знаходилися на південно-східній межі міста, у районі сучасних Горян. І друга версія ототожнює церкву паулінського монастиря із замковою церквою [Terdik, 2013, 202. old.; Németh, 2013, 25. old.].

Перша версія опирається на припущення краєзнавця середини XIX ст. Кароя Мейсароша нібито будівля паулінського монастиря та церква знаходилася в Горянах, де Ласло Другет дарував монахам орні землі, виноградники і рибики [Mészáros, 1861, 12. old.]. Руїни поблизу Горянської ротонди вважав залишками монастиря. К. Мейсарош також був переконаний в тому, що замок Унг (Ungh vár) був спочатку в Горянах, а потім вже новий замок зведений в місці сучасного на Замковій горі.

Думку про горянське місцезнаходження паулінського монастиря підхопили Я. Рупп [Rupp, 1872, 398. old.], Е. Кішбан [Kisbán, 1938, 103. old.], кілька сучасних краєзнавців, зокрема С. Федака [Федака, 2010, с. 64]. У праці з церковної топографії Угорщини Я. Рупп пише, що «біля південного рову замку, там де тепер знаходиться село Герень (сучасне Горяни – *авт.*) існував монастир», робить поклик на копію документа про заснування монастиря [CD, dok. 148]. У джерелі не говориться про точне місце розташування монастиря, або каплиці, яка нібито вже стояла.

Прихильником другої версії локалізації церкви та монастиря ордену паулінів, а саме на Замковій горі, є сучасний угорський вчений Сильвестр Тердік [Тердік, 2013, с. 202]. У своєму дослідженні він спростовує ідентичність замкової церкви і парафіяльної церкви Унгару, адже парафіяльний храм мав бути в центрі поселення, а не у віддаленому місці.

С. Тердік вважає, що на сучасній замковій горі в Ужгороді первинно було збудовано монастир і церкву паулінів, а згодом, коли монахи залишили його (у середині XVI ст.), Другети тут зводять свій замок¹⁶. Тоді церква могла стати замковою. Це доволі цікаве припущення, яке, на жаль, не підтверджується беззаперечними писемними джерелами.

¹³ Оподаткований селянський наділ.

¹⁴ Залежний селянин зі сім'єю чи без.

¹⁵ Селяни без землі, але з хатою.

¹⁶ Думку про зведення замку на Замковій горі наприкінці XVI ст. підтримує Немет Петер [Немет, 2013, с. 30].

Археологічне дослідження замкової церкви ще не дали однозначних відповідей. Втім, після проведених у 1978 – 1987 рр. розкопок руїн замкової церкви дослідники вважали часом будівництва культової споруди кінець XII – початок XIII ст. [Пеняк, 2010, с. 345–353]. Останні археологічні розкопки руїн замкової церкви спростовують цю хронологію. Археологами Ужгородського національного університету не виявлено артефактів раніших від XV ст. [Мойжес, 2019, с. 20–21]. Дослідники не наважуються на остаточні висновки стосовно часу зведення церкви і причетності до цього паулінів.

Краєзнавець Йосип Кобаль пропонує ще дві можливі версії місцезнаходження паулінського монастиря. Перше місце це біля підніжжя гори Кальварія, там де нині знаходиться реформатська церква міста, а друге – південно-східні схили замкової гори, наприкінці сучасної вулиці Волошина. Ймовірно там стояла церква, зруйнована у 1611 р. Георгієм Другетом і «не виключено, що це була колишня церква паулінів звідки прогнали їх у середині XVI ст.» [Кобаль, 2003, с. 83].

При локалізації паулінського монастиря в Ужгороді, на нашу думку, варто врахувати кілька моментів. По-перше, пауліни, як монахи-відлюдники, традиційно оселялися у віддалених (але не надто) від населених пунктів місцях, поблизу водойм (ставків, річок). Близькість води необхідно було для забезпечення життєвих і господарських потреб. По-друге, варто уважно аналізувати документи, у яких йде мова про той чи інший монастир, землі, луки, виноградники тощо. Можна спробувати відшукати сліди монастиря у топонімічній місцевості. Так, до прикладу, у 1384 р. при заснуванні монастиря Ласло Другет виділив частину із величезних земель під назвою Годолаш (130 голдів) (*Monasterio particulam terrae Godolyas*) [CD, dok. 148; DAP, III, 159. old], а в документі 1482 р. згадано, що унгарські монахи володіли 30 голдами орної землі, яка розкинулася поблизу монастиря (тобто це приблизно 17 га площі).

Де ж шукати ці землі Годолаш? Пал Енгел згадує землі Годолаш як частину Домоні (Доманинці), володарями якого були Другети [Engel, 1997, 6. old.].

Висновки. Отже, як вказує джерельний матеріал і вважають вчені, монахи ордену св. Павла Відлюдника у переважній більшості мали невеликі монастирські господарства, на своїх земельних угіддях вели натуральне господарство. Такі господарства могли забезпечити монахів найнеобхіднішим: продуктами харчування, вином, тощо. Не багато було таких монастирів, які мали помітні фінансові прибутки. На монастирських землях працювали селяни або наймити. Серед джерел прибутків монастирів були орні землі, сади, виноградники, ліси, млини, мита з переправ, рибні ставки, розведення худоби, зокрема свиней і великої рогатої худоби, продаж солі (це право отримували від короля – *авт.*). Джерела згадують не специфічну для монастирів фінансову діяльність – надання грошових позик за заставне майно. Іноді шляхтичі робили грошові пожертви на користь монастиря.

Джерела засвідчують, що усі паулінські монастирі, які існували у Середньовіччі на території сучасної Ужанщини, були засновані місцевими шляхтичами у XIV ст. Починаючи від часу заснування та отримання перших земельних наділів і впродовж XIV – XV ст., монастирі ставали землевласниками, хоча за розмірами це були невеликі господарства. Це, у свою чергу, призводило до неминучих конфліктів із сусідами. Земельно-майнові конфлікти набули гостроти із середини XVI ст., коли монахи зазнавали утисків із боку шляхтичів-протестантів. Відомі випадки нападів на монастирські будівлі і землі, грабежі, навіть побиття і вбивства монахів. Така ситуація пришвидшила занепад монастирських господарств. Монахи вимушені були переселитися у безпечні місця. Контрреформаційна хвиля середини XVII ст. в цілому не змінила ситуацію. Керівництво ордену св. Павла не змогло домогтися повернення колишніх монастирів на території Ужанщини.

Список використаних джерел

- A Perényi család levéltára, 1222 – 1526, 2008. (PL). Szerk.: Tringli István. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44, Budapest, 509 old.
- A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára, 1874. (ZO). Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo. III. Szerk.: Nagy Imre–Nagy Iván–Véghely Dezső, Pest, 651. old.
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Acta Paulinorum (AP) E 153.
- Anjou-kori Oklevéltár (AO), 2004. XXV. 1341. Szerk. Sebők Ferenc, Budapest–Szeged, 576 old.
- Badó, Zsolt, 2006. Régészeti feltárások az eszenyi kastély dombon [Online]. Доступно: <https://karpataljalap.net/2006/09/08/szenzacios-leletek-toltesepitesnel> (дата звернення: 26.04. 2023).
- Borovszky, Samu, 1900. Szabolcs vármegye története. [Online]. Доступно: <https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0019/34.html> (дата звернення: 26.04. 2023).
- Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, (CD), 1843, Tom X, Vol. 8, Ed. Fejér Georgius, Buda, 688 p.
- Documenta artis Paulinorum, (DAP) 1975, 1. füzet. A magyar rendtartomány monostorai, A-M. Az anyagot gyűjtötte: Gyéressy Béla. A bevezetést és az egyes fejezetek előszavát írta: Hervay Ferenc. MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja, Budapest, 383 old.
- Documenta artis Paulinorum, (DAP) 1976, 2. füzet. A magyar rendtartomány kolostorai. N-Sz. A kötet anyagát gyűjtötte: Gyéressy Béla. A bevezetést és az egyes fejezetek előszavát írta: Hervay Ferenc. MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja, Budapest, 474 old.
- Documenta artis Paulinorum, (DAP) 1978, 3. füzet. A magyar rendtartomány kolostorai. T-Zs. A kötet anyagát gyűjtötte: Gyéressy Béla. A bevezetést és az egyes fejezetek előszavát írta, a mutatót és a térképeket készítette: Hervay Ferenc. Sajtó alá rendezte: Tóth Melinda, Pintér György, Széphelyi Frankl György. MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja, Budapest, 398 old.
- Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából, (ETE), 1909, IV. kötet, 1542 – 1547. Szerk.: Karácsonyi J. - Kollányi F., - Lukács J., Budapest, 652 old.
- Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából, (ETE), 1912, V. kötet, 1548 – 1551. Szerk.: Karácsonyi J. - Kollányi F. - Lukács J., Budapest, 684 old.

- Engel, Pál, 1998. A nemesi társadalom a középkori Ung megyében, Budapest, 1998. 179 old.
- Engel, Pál, 1997. Ung megye 1398-as összeírása. II. *Kárpátjai minerva*. I. k., 2. füz., Budapest–Beregszász, 3–48. old.
- F.Romhányi, Beatrix, 2010. A lelkek a földiek nélkül nem tarthatók fenn. Pálos gazdálkodás a középkorban. Budapest, Gondolat, 222 old.
- Ferkó, Okszána, 2020. A mai Kárpátja területén egykor működő középkori pálos kolostorok lokalizálásának kérdéséhez (írott források és helynevek alapján), *Limes: A II. Rákóczi Ferenc Kárpátjai Magyar Főiskola Tudományos Évkönyve*: 2., 81–99. old.
- Galla, Ferenc, 2015. Pálos missziók Magyarországon a 17 – 18. században. Ed. Fazekas István, Budapest, Gondolat, 536 old.
- Gyöngyösi Gergely, 1521 – 1522. Inventarium privilegiorum omnium et singularum domorum Ordinis Heremitarum Sancti Pauli Primi Hemeritae. Kézirattára, Ab 115, Cod. Lat. [Online]. Доступно: <https://edit.elte.hu/xmlui/static/uv/uv.html?key=10831/30557&fname> (дата звернення: 21.06. 2019).
- Gyöngyösi Gergely, 1991. Pálos remete testvérek életrajzai. (1530 körül). (Részletek) // Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez – Középkor (1000 – 1530) Sermones Compilati – Eötvös Loránd Tudományegyetem Régi Magyar Irodalomtudományi Intézet. Szerk. Tarnai Andor, Madas Edit. Budapest [Online]. Доступно: http://sermones.elte.hu/szovegkiadasok/magyarul/madasszgy/index.php?file=232_247_Gyongyosi_Gergely (дата звернення: 26.04. 2023).
- Gyöngyösi, Gergely, 2007. I. Remete Szent Pál Remete Testvéreinek Élete / Szerk. P. Árvai Vince OSP, Pilisszántó, 281 old.
- Gyöngyösi, Gregorius, 1988. Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis S.Pauli Primi Eremitae. Ed. Franciscus L.Hervay, Budapest, 251 old.
- Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius, 1876. (dalí – HO). VI. Szerk.: Ipolyi Arnold–Nagy Imre–Véghely Dezső, Budapest, 498 old.
- HU MNL OL P 608-1. 1549, №4/1. [Online]. Доступно: <https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/reformacio-kora-mnl-ol-1526-1570/adatlap/9409?search=P%20608-1.%201549.%20E2%84%964/1&term=eyJxIjojUCA2MDgtMS4gMTU0OSwgXHUyMTE2NFwvMSIsImZxIjpbXSvic29ydCI6IilslnNjb3JlIjojIiwYXEiOiIlLCJhcVR5cGUiOiIifQ==&curr=2> (дата звернення: 25.04. 2023).
- Karácsonyi, János, 1900. A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. 1. köt., 464 old.
- Kisbán, Emil, 1938. A magyar pálosrend története, I köt., Budapest, 361 old.
- Kürcz, Antal, 1889. A magyarországi pálosrend története a legrégebb időktől a mohácsi vészig, Budapest, 391 old.
- Maksy, Ferenc, 1990. Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. 2. köt., Budapest, 1110 old.
- Mészáros, Károly, 1861. Ungvár története, a legrégebb időktől máig. Ráth Mór Könyvkereskedés, Pesten, 114 old.
- Németh, Péter, 2013. Elpusztult középkori kolostorok, fennmaradt templomok Kárpátalján. *Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig. Középkori templomok útja Szabolcsban, Beregben és Kárpátalján*. Második kötet. Szerk. Kollár Tibor, Nyíregyháza, 18–31. old.
- Pórá, Antal, 1892. Nagy Lajos. 1326-1382. (Magyar Történeti Életrajzok), Budapest, 598 old.
- Puskoly, Mária, 2008. Spirituális erővonalak a középkori Magyarországon, *Studia Theologica Transylvaniensia*, 10, 23–72. old.
- Rupp, Jakab, 1872. Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre 2. Az Egri érsek-egyház-tartomány, Pest, 486 old.
- Sebestyén, Zsolt, 2008. Kárpátja településeinek történeti helynevei. A kataszteri térképek és birtokrészleti jegyzőkönyvek alapján, Nyíregyháza, 236. old.
- Szabó, István, 1931. Eszeny. Az *Ungi Református Egyház megye. Adalékok az Ungi református egyházmegyetörténetéhez*. Szerk. Haraszty Károly, Nagykapos, 175–176. old.
- Terdik, Szilveszter, 2013. Ungvár (Ужгород), vártemplom. *Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig. Középkori templomok útja Szabolcsban, Beregben és Kárpátalján*. Második kötet. Szerk. Kollár Tibor, Nyíregyháza, 2013, 196–205. old.
- Zsigmondkori oklevéltár (ZSO), 1909, VI köt. (1417 – 1418). Szerk. Mályusz Elemér, Budapest, 819 old.
- Кобаль, Йосип, 2003. Ужгород відомий і невідомий, Львів, Світ, 194 с.
- Мойжес, Володимир, 2019. Результати археологічних досліджень церков м. Ужгорода у 2018 р., *Матеріали науково-практичної конференції до 80-річчя від дня народження Михайла Рожка. Пам'ятки Тустани в контексті освоєння Карпат. Проблеми їх збереження та використання*. 36. тез, Львів, с. 20–21.
- Немет, Петер, 2013. Зруйновані середньовічні монастирі, а також церкви, що збереглися на Підкарпатті, *Середньовічні церкви від Тиси до Карпат. Шляхами середньовічних церков у Саболцькому та Березькому краях і на Закарпатті*. Т.2, ред. Коллар Т., Ніредьгаза, с. 19–31.
- Пеняк, Павло, 2010. Розкопки замкової церкви Ужгорода, *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Вип.14, Львів, с. 345–353.
- Тердік, Сілвестер, 2013. Ужгород, Замкова церква, *Середньовічні церкви від Тиси до Карпат. Шляхами середньовічних церков у Саболцькому та Березькому краях і на Закарпатті*. Т.2. ред. Коллар Т., Ніредьгаза, с. 196–205.
- Федака, Сергій, 2014. *Населені пункти і райони Закарпаття: Історично-географічний довідник*, Ужгород: Ліра, 264 с.
- Федака, Сергій, 2010. *Ужгород кризь віки: нариси з історії Ужгорода*, Ужгород, Патент, 295 с.
- Ферков, Оксана, 2019. Писемні джерела дослідження діяльності католицьких релігійних орденів на теренах Північно-Східної Угорщини у Середньовіччі та ранньому новому часі, *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / М-во освіти і науки України; Держ. вищ. навч. заклад «Ужгород. нац. ун-т», Ф-т історії та міжнародних відносин; [Редкол.: Ю. В. Данилець (головний редактор) та ін.]*, Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», Вип. 2 (41), с. 64–72. DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(41\).2019.184742](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(41).2019.184742)

References

- A Perényi család levéltára, 1222 – 1526, 2008. (Perényi Levéltár). Szerk.: Tringli István. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44, Budapest, 509 old. (in Hungarian, in Latin).
- A zichi és vasonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára, 1874. (ZO). Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo. III. Szerk.: Nagy Imre–Nagy Iván–Véghely Dezső, Pest, 651. old. (in Hungarian, in Latin).
- Anjou–kori Oklevéltár (AO), 2004. XXV. 1341. Szerk. Sebők Ferenc, Budapest–Szeged, 576 old. (in Hungarian, in Latin).
- Badó, Zsolt, 2006. Régészeti feltárások az eszenyi kastély dombon [Online]. Dostupno: <https://karpataljalap.net/2006/09/08/szenzacios-leletek-toltesepitesnel> (data zvernennia: 26.04. 2023). (in Hungarian).
- Borovszky, Samu, 1900. Szabolcs vármegye története. [Online]. Dostupno: <https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0019/34.html> (data zvernennia: 26.04. 2023). (in Hungarian).

- Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, (CD), 1843, Tomi X, Vol. 8, Ed. Fejér Georgius, Budae, 688 p. (in Hungarian, in Latin).
- Documenta artis Paulinorum, (DAP) 1975, 1. füzet. A magyar rendtartomány monostorai, A-M. Az anyagot gyűjtötte: Gyéressy Béla. A bevezetést és az egyes fejezetek előszavát írta: Hervay Ferenc. MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja, Budapest, 383 old. (in Hungarian, in Latin).
- Documenta artis Paulinorum, (DAP) 1976, 2. füzet. A magyar rendtartomány kolostorai. N-Sz. A kötet anyagát gyűjtötte: Gyéressy Béla. A bevezetést és az egyes fejezetek előszavát írta: Hervay Ferenc. MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja, Budapest, 474 old. (in Hungarian, in Latin).
- Documenta artis Paulinorum, (DAP) 1978, 3. füzet. A magyar rendtartomány kolostorai. T-Zs. A kötet anyagát gyűjtötte: Gyéressy Béla. A bevezetést és az egyes fejezetek előszavát írta, a mutatót és a térképeket készítette: Hervay Ferenc. Sajtó alá rendezte: Tóth Melinda, Pintér György, Széphelyi Frankl György. MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja, Budapest, 398 old. (in Hungarian, in Latin).
- Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából, (ETE), 1909, IV. kötet, 1542 – 1547. Szerk.: Karácsonyi J. - Kollányi F., - Lukcsics J., Budapest, 652 old. (in Hungarian, in Latin).
- Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából, (ETE), 1912, V. kötet, 1548 – 1551. Szerk.: Karácsonyi J. - Kollányi F. - Lukcsics J., Budapest, 684 old. (in Hungarian, in Latin).
- Engel, Pál, 1997. Ung megye 1398-as összeírása. II. *Kárpátaljai minerva*. I. k., 2. füz. Budapest–Beregszász, 3–48. old. (in Hungarian).
- Engel, Pál, 1998 A nemesi társadalom a középkori Ung megyében, Budapest, 1998, 179 old. (in Hungarian).
- F. Romhányi, Beatrix, 2010. A lelkek a földiek nélkül nem tarthatók fenn. Pálos gazdálkodás a középkorban. Budapest, Gondolat, 222 old. (in Hungarian).
- Fedaka, Serhii, 2010. Uzhhorod kriz viky: narysy z istorii Uzhhoroda [Uzhgorod through the ages: essays on the history of Uzhgorod], Uzhhorod: Patent, 295 s. (in Ukrainian).
- Fedaka, Serhii, 2014. Naseleni punkty i raiony Zakarpattia: Istorychno-heohrafichnyi dovidnyk [Settlements and districts of Transcarpathia: Historical and geographical guide], Uzhhorod: Lira, 264 s. (in Ukrainian).
- Ferkó, Okszana, 2020. A mai Kárpátalja területén egykor működő középkori pálos kolostorok lokalizálásának kérdéséhez (írott források és helynevek alapján), *Limes: A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Évkönyve: 2.*, 81–99. old. (in Hungarian).
- Ferkov, Oksana, 2019. Pysemni dzhherela doslidzhennia diialnosti katolytskykh relihiinykh ordeniv na terenakh Pivnichno-Skhidnoi Uhorshchyny u Serednovichchi ta rannomu novomu chasi [Written sources of research on the activities of catholic Religious orders in the territory of north-eastern Hungary in the Middle Ages and the early modern times], *Scientific Herald of Uzhhorod University. Series: History / Ministry of Education and Science of Ukraine; State Higher Educational Establishment «Uzhhorod National University»*, Faculty of History and International Relations; [Editorial board: Y. Danylets (editor-in-chief) and other], Uzhhorod: Publisher of Uzhhorod National University «Hoverla», Issue 2 (41), s. 64–72. DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(41\).2019.184742](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(41).2019.184742) (in Ukrainian).
- Galla, Ferenc, 2015. Pálos missziók Magyarországon a 17 – 18. században. Ed. Fazakas István, Budapest, Gondolat, 536 old. (in Hungarian).
- Gyöngyösi Gergely, 1521 – 1522. Inventarium privilegiorum omnium et singularum domorum Ordinis Heremitarum Sancti Pauli Primi Hemeritae. Kézirattára, Ab 115, Cod. Lat. [Online]. Dostupno: [https://edit.elte.hu/xmlui/static/uv/uv.html?key=10831/30557&fname\(data+zvernennia:21.06.2019\)](https://edit.elte.hu/xmlui/static/uv/uv.html?key=10831/30557&fname(data+zvernennia:21.06.2019)). (in Latin).
- Gyöngyösi Gergely, 1991. Pálos remete testvérek életrajzai. (1530 körül). (Részletek) // Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez – Középkor (1000 – 1530) Sermones Compilati – Eötvös Loránd Tudományegyetem Régi Magyar Irodalomtudományi Intézet. Szerk. Tarnai Andor, Madas Edit. Budapest [Online]. Dostupno: http://sermones.elte.hu/szovegkiadasok/magyarul/madasszgy/index.php?file=232_247_Gyongyosi_Gergely (data+zvernennia:26.04.2023). (in Hungarian).
- Gyöngyösi, Gergely, 2007. I. Remete Szent Pál Remete Testvéreinek Élete / Szerk. P. Árvai Vince OSP, Pilisszántó, 281 old. (in Hungarian).
- Gyöngyösi, Gregorius, 1988. Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis S.Pauli Primi Eremitae. Ed. Franciscus L.Hervay, Budapest, 251 old. (in Hungarian).
- Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius, 1876. (HO). VI. Szerk.: Ipolyi Arnold–Nagy Imre–Véghely Dezső, Budapest, 498 old. (in Hungarian, in Latin).
- HU MNL OL P 608-1. 1549, №4/1. [Online]. Dostupno: <https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/reformacio-kora-mnl-ol-1526-1570/adatlap/9409?search=P%20608-1.%201549.%20%E2%84%964/1&term=eyJxIjoiUCA2MDgtMS4gMTU0OSwgXHUyMTE2NFwvMSIsImZlIjpbXSwic29ydCI6IiIsInNjb3JlIjoiIiwieYXEiOiIiLCJhcVR5cGUiOiIifQ==&curr=2> (data+zvernennia:25.04.2023). (in Hungarian, in Latin).
- Karácsonyi, János, 1900. A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. 1. köt. 464 old. (in Hungarian).
- Kisbán, Emil, 1938. A magyar pálosrend története, I köt., Budapest, 361 old. (in Hungarian).
- Kobal, Yosyp, 2003. Uzhhorod vidomyi i nevidomyi [Uzhgorod is known and unknown], Lviv, Svit, 194 s. (in Ukrainian).
- Kürucz, Antal, 1889. A magyarországi pálosrend története a legrégebb időktől a mohácsi vészig, Budapest, 391 old. (in Hungarian).
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Acta Paulinorum (AP) E 153. (in Hungarian, in Latin).
- Maksay, Ferenc, 1990. Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. 2. köt., Budapest, 1110 old. (in Hungarian).
- Mészáros, Károly, 1861. Ungvár története, a legrégebb időktől máig. Ráth Mór Könyvkereskedés, Pesten, 114 old. (in Hungarian).
- Moizhes, Volodymyr, 2019. Rezultaty arkeolohichnykh doslidzhen tserkov m. Uzhhoroda u 2018 r. [Results of archaeological research of churches in Uzhhorod in 2018], Materialy naukovykh-praktychnoi konferentsii do 80-richchia vid dnia narodzhennia Mykhaila Rozhka. Pamiatky Tustani v konteksti osvoiennia Karpat. Problemy yikh zberezhenia ta vykorystannia. Zb. tez, Lviv, s. 20–21. (in Ukrainian).
- Nemet, Peter, 2013. Zruinovani serednovichni monastiri, a takozh tserkvy, shcho zberehlysia na Pidkarpatti. Serednovichni tserkvy vid Tysy do Karpat. Shliakhmy serednovichnykh tserkvo u Sabolchskomu ta Berezkomu kraiahi i na Zakarpatti [Ruined

medieval monasteries, as well as churches that have survived in Subcarpathia. Medieval churches from the Tisza to the Carpathians. In the ways of the medieval church in the Sabolch and Berezka regions and in Transcarpathia], T.2. red. Kollar T., Nyíregyháza, s. 19–31. (in Ukrainian).

Németh, Péter, 2013. Elpusztult középkori kolostorok, fennmaradt templomok Kárpátalján, *Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig. Középkori templomok útja Szabolcsban, Beregben és Kárpátalján*. Második kötet. Szerk. Kollár Tibor, Nyíregyháza, 18–31. old. (in Hungarian).

Peniak, Pavlo, 2010. Rozkopky zamkovoї tserkvy Uzhhoroda. Materialy i doslidzhennia z arkeolohii Prykarpattia i Volyni. [Excavations of the castle church of Uzhhorod. Materials and research on the archeology of Prykarpattia and Volyn], Vyp.14, Lviv, s. 345–353. (in Ukrainian).

Pór, Antal, 1892. Nagy Lajos. 1326 – 1382. (Magyar Történeti Életrajzok), Budapest, 598 old. (in Hungarian).

Puskoly, Mária, 2008. Spirituális erővonalak a középkori Magyarországon, *Studia Theologica Transylvaniensia*, 10, 23–72. old. (in Hungarian).

Rupp, Jakab, 1872. Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre 2. Az Egri érsek-egyház-tartomány, Pest, 486 old. (in Hungarian).

Sebestyén, Zsolt, 2008. Kárpátalja településeinek történeti helynevei. A kataszteri térképek és birtokrésztleti jegyzőkönyvek alapján, Nyíregyháza, 236. old. (in Hungarian).

Szabó, István, 1931. Eszeny. *Az Ungi Református Egyház megye. Adalékok az Ungi református egyházmegyétörténetéhez*. Szerk. Haraszty Károly, Nagykapos, 175–176. old. (in Hungarian).

Terdik, Silvester, 2013. Uzhhorod, Zamkova tserkva. Serednovichni tserkvy vid Tysy do Karpat. Shliakhmy serednovichnykh tserkvo u Sabolchskomu ta Berezkomu kraiaakh i na Zakarpatti. [Uzhhorod, Castle Church. Medieval churches from the Tisza to the Carpathians. In the ways of the medieval church in the Sabolch and Berezka regions and in Transcarpathia], T.2. red. Kollar T., Nyíregyháza, s. 196–205. (in Ukrainian).

Terdik, Szilveszter, 2013. Ungvár (Ужгород), vártemplom. *Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig. Középkori templomok útja Szabolcsban, Beregben és Kárpátalján*. Második kötet. Szerk. Kollár Tibor, Nyíregyháza, 2013, 196–205. old. (in Hungarian).

Zsigmondkori oklevéltár (ZSO), 1909, VI köt. (1417 – 1418). Szerk. Mályusz Elemér, Budapest, 819 old. (in Hungarian).

Oksana Ferkov

Candidate of History, Docent; Doctoral student, Docent of the Department of the Archaeology, Ethnology and Cultural Studies, SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

LAND AND PROPERTY STATUS OF THE MONASTERIES OF THE ORDER OF ST. PAUL THE HERMIT IN THE OF UZHANSKYI REGION IN THE 14TH TO 16TH CENTURIES

Simultaneously with the formation of the Diocese of Eger, monks of various Catholic orders began to settle in the northeastern communes of Hungary: Franciscans, Dominicans, and later, Paulines-hermits. In the 14th century, monasteries of the order were founded in the territory of the modern Uzhanskyi region. The founders and patrons of these monasteries were local landowners. It is essential to know that in most cases, Catholic religious orders, along with missionary, pastoral, i.e., spiritual activities, were also engaged in farming, building monasteries, churches, etc. Monasteries became landowners since their foundation and receipt of the first land allotments in the 14th and 15th centuries. This, in turn, led to inevitable conflicts with neighbors, etc. Protestant nobles harassed monks since the middle of the 16th century. There were cases of attacks on monastery buildings and land, robberies, and even beatings and murders of monks. This situation accelerated the decline of the monasteries' economy. The Reformation radically changed the confessional pattern of the region. By the end of the 16th century, aristocrats and gentry, as well as a large part of the common people, had become Protestants. Even some Orthodox Ruthenians formally adopted the Protestant faith. Thus, the overall situation was not conducive to the return of Catholic monks, including the Paulines, to their former monasteries. The counter-reformation wave of the mid-17th century changed the situation only partially. The Order of St. Paul regained a small part of its former possessions. However, the hermits never returned to their former monasteries in the Uzhanskyi region. Sadly, this issue is not addressed in modern historiography adequately. While the general historiography of the medieval history of the Pauline Order is satisfactory, the activities of hermits in certain regions, including the territory of modern Transcarpathia, lack thorough research. Therefore, the study of the land and property situation of Paulines, the hermits, will help to outline the extent of the material losses of the order in the northeastern communes, in particular the Uzhanskyi region, and to understand the motivations and efforts of the order's leadership to return the lost land.

Keywords: Order of St. Paul the Hermit, monastic farms, Drugeth, Reformation, secularization, Ungvar Paulines, Pauline monasteries.